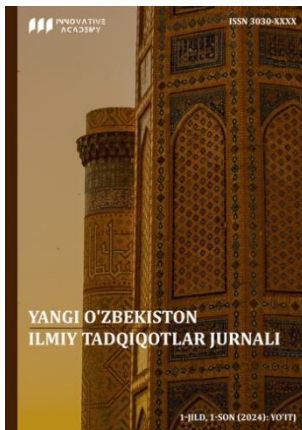

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNING RUHIY RIVOJLANISHIGA OID MUAMMOLARNI ANIQLASH VA TUZATISHDA MAKTAB PSIXOLOGINING DIAGNOSTIK- KORREKSION ISHLARNI OLIB BORISHDAGI NAZARIY- AMALIY YONDASHUVLARI

Abduvahobova Rohila Nuriddin qizi

Namangan viloyati Namangan shahar

32-maktab psixologii

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15543932>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 16-may 2025 yil

Ma'qullandi: 18-may 2025 yil

Nashr qilindi: 29-may 2025 yil

KEY WORDS

*amaliyotchi psixolog, o'quvchi,
kichik maktab yoshi, muammo,
yosh davri, ta'lim, tarbiya, bilish
jarayonlari, muhit, o'quv faoliyati.*

ABSTRACT

Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ruhiy rivojlanishida uchraydigan muammolar, ularni erta aniqlash va psixologik korreksiya orqali bartaraf etish masalalari yoritilgan. Maktab amaliyotchi psixologining ushbu jarayondagi o'rni, vazifalari, psixodiagnostik usullardan samarali foydalanish yo'llari hamda korreksion ishlarning mazmuni nazariy va amaliy nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada o'quvchilarning emotsional holati, muloqotdagi qiyinchiliklar, o'qishga bo'lgan motivatsiya pastligi, o'z-o'zini baholashdagi nomutanosiblik kabi muammolar psixologik kuzatuv va test natijalari asosida ochib berilgan. Amaliyotchi psixologning o'qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlikda olib boradigan faoliyati, shuningdek, yoshga mos psixoprofilaktika va psixokorreksiya uslublarining samaradorligi haqida tavsiyalar keltirilgan.

Ma'lumki, o'quv faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchi uchun nafaqat bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxsiy xususiyatlarining rivojlanishi uchun ham imkoniyat yaratadi. Yetakchi bo'lgan o'quv faoliyatidan ham tashqari boshqa faoliyatlar o'yin, muloqot va mehnat ham o'quvchi shaxsi rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu faoliyalar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bog'liq bo'lgan shaxsiy xususiyatlar tarkib topa boshlaydi. O'quv faoliyati o'quvchilarda o'qishda muvaffaqiyatga erishish extiyojini qondirsa, shuningdek, tengdoshlari orasida o'z o'rniga ega bo'lish imkoniyatini ham yaratadi. Aynan ana shu o'rin yoki mavqega erishish uchun ham bola yaxshi o'qishga harakat qilish mumkin. Bu yoshdagi bolalar doimiy ravishda o'zi erishgan muvaffaqiyatini boshqa tengdoshlarining muvaffaqiyati bilan solishtiradilar. Ular uchun doimo birinchi bo'lish nihoyatda muhim. Bu yoshdagi bolalarda musobaqaga kirishish motivi doimiy extiyoj sanalib, bu motiv ularga kuchli emotsional zo'riqishni beradi. Bu xususiyatlar aslida bog'cha davrida boshlanib, kichik maktab hamda o'smirlik davrida yaqqol ko'zga tashlanadi. Bolalar kattalarning u haqidagi bergan baxo va fikrlariga qarab, o'z-o'ziga beradigan baxosi, asosan, to'g'ridan to'g'ri o'qituvchining beradigan baxosiga va turli faoliyatidagi muvaffaqiyatiga bog'liq. Bu yoshdagi bolalarda mavjud bo'lgan ishonuvchanlik, ochiqlik, tashqi tasirlarga beriluvchanlik, itoatkorlik kabi xususiyatlari ularni shaxs sifatida tarbiyalashga yaxshi imkoniyat yaratadi. Bu davr bolaning turli faoliyatlaridagi muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy shaxsiy xususiyatlarini yuzaga kelish va mustahkamlanish davri hisoblanadi.

Bu davrda muvaffaqiyatga erishish motivlari tarkib topishi bilan birgalikda mehnatsevarlik va mustaqillik kabi sifatleri mustahkamlanib boradi. Mehnatsevarlik bolada o'zi qilayotgan ishidan zavq olsagina yuzaga keladi. Bolada mustaqillik xususiyatining shakllanishi asosan kattalarga bog'liq. Boladagi mustaqillik sifatining shakllanishi, eng avvalo, kattalarning unga bo'lgan ishonchi, erkin qaror qabul qilishiga imkon yaratishi, o'z fikrini bemalol bildirishga sharoit tug'dirib berishi bilan chambarchas bog'liq. Agar bola har bir ishda faqat kattalarning ko'rsatmasiga muhtoj bo'lsa, u asta-sekin tashabbus ko'rsatishdan, xatoga yo'l qo'yishdan qo'rqadigan, mustaqil fikrlay olmaydigan bo'lib qoladi. Shuning uchun aynan shu yosh davrida bola o'z kuchiga ishonishi, mustaqil fikrlashi va qaror qabul qilishga odatlanishi juda muhim. Shu bilan birga, bu davrda bolalarning emotsional olamida ham sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi. Ular ko'proq maqtov, e'tirof, mehr va rag'bat kutadilar. Ijtimoiy emotsiyalar – xursand bo'lish, faxrlanish, ranjish, xafa bo'lish kabi holatlar ularning kundalik faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining iltifoti, ota-onaning qo'llab-quvvatlashi bolada o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlasa, tanbeh, bepisandlik yoki taqqoslash esa uning ruhiyatida noxush holatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Kichik maktab yoshidagi bolalarda shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish – bu davrning eng muhim vazifalaridan biridir. Ayniqsa, hamkorlikda ishlash, navbat kutish, boshqa fikrlarni tinglash, qoidalarga rioya qilish kabi ijtimoiy ko'nikmalar ular kelgusida jamoada to'g'ri munosabatlar o'rnatishi uchun zamin yaratadi. Shu jihatdan maktab psixologining ushbu bosqichdagi roli nihoyatda muhim bo'lib, bola shaxsini to'g'ri yo'naltirish, uni tushunish va kerakli psixologik yordamni ko'rsatish orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Agar bola xaddan ziyod ishonuvchan, itoatkor, ochiq bo'lsa unda asta sekinlik bilan boysunuvchanlik, tobelik xususiyatlari mustahkamlanib boradi. Biroq bolani vaqtli mustaqillikka undash, unda bazi salbiy hislatlarini rivojlanishiga ham olib kelishi mumkin. Chunki hayotiy tajribalarni kimlargadir taqlid qilgan holda o'zlashtiradi. Mustaqillikni shakllantirish uchun bolaga mustaqil ishlarni ko'proq buyurish va ishonch bildirish nihoyatda muhimdir. Shunindek, shunday bir ijtimoiy psixologik muhit yaratish kerakki, unda bolaga biror bir ishni mustaqil, ijtimoiy vazifa bajarishni topshirish, bu ishni bajarish jarayonida bola o'zini tengdoshlari, kattalar va boshqa odamlarning lideri deb his qilsin. Ana shu his bolada mustaqil bo'lishga undovchi motivlarni yuzaga keltiradi. Maktab yoshidagi bola o'zining individual xususiyatlarini anglaydi. Bolani o'z-o'zini anglashi ham jadal rivojlana boradi va mustahkamlana boradi. Bu davrda bolalar o'zlarining ismlariga yanada ko'proq ahamiyat bera boshlaydilar va ularning tengdoshlari va atrofdagilari tomonidan ijobiy qabul qilinishiga harakat qiladilar. Bola o'zining tashqi ko'rinishi va gavda tuzulishiga beradigan baxosi ham o'z-o'zini anglashida kata ahamiyatga ega. Kichik maktab davrining oxiriga borib bolalar, ayniqsa, qizlar o'zlarining yuz tuzilishiga alohida e'tibor bera boshlaydilar. Ular o'zlarining o'quv faoliyati jarayonida o'zlaridagi xulq-atvori va faoliyatini o'zi tomonidan muvofiqlashtirish qobiliyati rivojlanadi, ongli ravishda bir fikrga kela olish qobiliyati rivojlanadi, o'z faoliyatini o'zi uyushtirishga hamda bilim olish jarayoniga bo'lgan qiziqishni qaror toptirishga yordam beradi. O'quvchi xulq-atvorini motivlashtirishi ham o'zgaradi. Bunda do'stlari va jamoaning fikrlari asosiy motivlar bo'lib qoladi. Ahloqiy his tuyg'ular va shaxsning irodaviy xususiyatlari shakllanadi. 5-6 yoshlarda ko'zga tashlangan bolaning xususiyatlari yillar davomida rivojlanadi va mustahkamlanadi. Shuning uchun "Bola boshidan" kabi maqollar xalq o'g'zaki ijodida ko'plab uchraydi. O'smirlik davrinig boshlanishiga kelib juda ko'pgina shaxsiy fazilatlar shakllanib bo'ladi. Bolalarning individualliklari ularni bilish jarayonlarida ham ko'zga tashlanadi. Bu davrda bolalarning bilimlari kengayadi va chuqurlashadi, ko'nikma va malakalari takomillashadi. 3-4 sinflarga borib ayrim o'quvchilarning umumiy va mahsus layoqatlari ko'zga tashlanadi. Kichik maktab yoshida hayot uchun nihoyatda ahamiyatli bo'lgan muvaffaqiyatga erishish motivi mustahkamlanadi, bu esa o'z-o'zidan boshqa layoqatlarni jadal rivojlanishiga olib keladi.

Bu yoshdagi bolalarda diqqat, idrok, xotira, tafakkur va nutq to'liq rivojlanib bo'lganligi uchun ham ularga ta'lim berishda kattalarga qo'llaniladigan uslublardan foydalanish mumkin. Ma'lumki, o'quvchi shaxsini shakllantirish faoliyatini namunali yo'lga qo'yish uchun ularning xarakter xislatlari va shaxsiy xususiyatlarini maqsadga muvofiq tarkib toptirish ayni muddaodir. Har bir o'quvchini individual ahloqiy jihatdan aniqlagandan keyin alohida olingan subyekt bilan individual munosabatda bo'lish imkonini beradi. 8-10 yoshli bolaning shaxsiy fazilatlarini beqaror, dunyoqarashi sodda, tashqi taassurotlarga tez beriluvchidir. Buyuk allomalar ta'kidlagalaridek, kishining xarakteri hammadan ko'proq uning hayotining dastlabki bilimlarida tashkil topadi va mazkur xislatlarida namoyon bo'lgan sifat mustahkam o'rnashadi va bolaning mustahkam tabiatiga aylanadi. Bolaning ikkinchi tabiatida ijobiy xis-tuyg'ularni, shaxs fazilatlarini tarkib toptirishda, yuksak insoniy sifatlarni ularda shakllantirishda barcha ma'suliyat boshlang'ich sinf o'qituvchisining zimmasiga tushadi. 3-4 sinflarga borib bola uchun uning o'rtoqlari bilan munosabatning ham ahamiyati ortadi. Bu munosabatlardan kattalar ta'lim-tarbiya maqsadlarida foydalanishlari mumkin. Bu yoshdagi bolalar soatlab yolg'iz qolgan holda sevimli mashg'ulotlari bilan shug'ullanishlari mumkin va shu asosda ularda mehnatsevarlik va mustaqillik fazilatlarini shakllanadi. Bolaning "Ego" muvofiqligi endi bunday ifodalanadi: "Men" – men nimaga o'rgangan bo'lsam. Bolalar maktabda o'qib, faol ishtirok anglangan tartib – intizom qoidalariga qo'shiladi. Maktab tartib-qoidalarini bilan bog'liq bo'lgan odam mukammal ijrochidir.

Bu davrning qaltisligi shundaki, o'z-o'zidan qoniqmaslik hissini, o'z qobiliyatlari yoki tengdoshlari orasidagi mavqeidan shubhalanish tajribasizlikni namoyon qilishdan iborat." Z. Freyd boyicha bu yosh davri: Latent bosqich – jinsiy sokinlik 6-7 yoshdan 12 yoshgacha o'smirlik yoshi boshlangungacha davom etadi. Asosiy energiya kuchi o'qish, sport, bilishga intilish asosan o'zini jinsidagi tengdoshlari bilan do'stlashishga yo'naltiriladi. Freydning odamni jinsiy shakllanishidagi bu uzilishining ahamiyatini oliy insoniy madaniyatni rivojlanishi uchun sharoit sifatida alohida ta'kidlaydi. O'quv faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchi uchun nafaqat bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxsiy xususiyatlarining rivojlanishi uchun ham imkoniyat yaratadi. O'quvchining ushbu yosh davrida o'qituvchining har bir aytgan so'zi, har bir xatti- harakati, ta'sir o'tkazish uslubi uning uchun haqiqat mezonini bo'lib qoladi. Chunki o'quvchilar o'z o'qituvchilariga juda qattiq ishonadilar, ularning fikr va mulohazalariga quloq soladilar, pedagogik taktdan o'ta ta'sirlanadilar, qo'ygan talablariga qat'iy amal qiladilar. Ana shu tomondan pedagog bergan barcha vazifalarni, yaratilgan muammoli vaziyatlarni hal qilishga intiladilar, ularni o'z vaqtida ado etishga intiladilar. Ta'lim olish vaqtida hal etilmagan muammolar, qiyinchiliklar, o'quvchilarga bilim, ko'nikma, malakalarning yetishmasligi oqibatida o'quv faoliyatidagi shaxslararo munosabatlar yanada taranglashadi. O'quvchilar oldiga ular mustaqil hal etishi lozim bo'lgan vazifalar qo'tiladi. (o'z bilimlarini sinash va taqqoslash, ta'lim tizimidagi yangi shart – sharoitlarga moslashish, avval bitta pedagog topshiriqlarini bajargan bo'lsa, Yuqorida aytib o'tilgan vazifalarni to'g'ri bajarilishi, o'qituvchining o'quvchilar bilan mazmunli suhbat uyushtirishi, ularda chuqur taassurot qoldiradi va faollik ko'rsatishga undaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonida yuksak samaraga erishish uchun ularning yosh individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish taqazo qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. Toshkent 2012.
2. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisi psixologiyasi. T., 2007
3. E. G'. G'oziyev Ontogenez psixologiyasi.- Toshkent.: 2010.
4. Z. Isaqov O'zbekistonda sog'lom avlodni shakllantirishning ijtimoiy, pedagogik – psixologik asoslari.- Toshkent.: TDPU 2014.
5. Referat.uz

6. Saviya.uz

INNOVATIVE
ACADEMY